

Lysti, kööki ja rupulaaki – ruotsalaisperäiset sanat oululaisessa kielenkäytössä

Paula Rossi

Pohjoismainen filologia

Oulun yliopisto

Uleåborgs finska dialekt har lånat många ord från svenskan. Syftet med artikeln är att redogöra för om dagens uleåborgare förstår dessa dialektala ord som var i dagligt bruk i slutet av 1800-talet och i början av 1900-talet och om de själva använder dessa ord i tal. Materialet insamlades med ett frågeformulär som innehåller femtio dialektala ord. Frågeformuläret besvarades av 194 personer som i dag bor i Uleåborg. Resultatet visar att en fjärdedel av orden är bekanta för informanterna. I medeltal använder informanterna endast en tiondedel av de femtio orden.

Avainsanat: ruotsalaisperäiset lainasanat, kielikontaktit, Oulun murre

1 Johdanto

Oulun murre on länsisuomalainen sekamurre, jonka vanhimmat juuret ulottuvat muinaishämäläiseen kielimuotoon. Siitä on myös löydetävissä itäisiä ja lounaismurteisiin palautuvia piirteitä sekä savolaisia vaikutteita. (Pääkkönen 1994: 288; Mantila & Pääkkönen 2010: 14.) Oulun murteen puhujille on ollut tyypillistä ruotsalaisten lainasanojen käyttö, mistä on runsain mitoin esimerkkejä kirjoituksissa teksteissä:

Kaikki praataa Oulun kiältä,
sanat vanahat elloon herrää,
liikuttavat papan miältä,
mummut talteen muistot kerrää.

Förlekat ja väävistoolit –
voi kun kivvoilta ne soivat!
Retsnekat ja sokkerskoolit
vanahan stämmingin taas toivat!
(Putala 1952: 25)

Oulun murteen sanakirjan *Ookko nä* laatija Jukka Ukkola (2000: 5) toteaa kirjansa alkulehdillä, että ”sata vuotta sitten oulun kielen sanakirjaksi olisi kelvannut melkein pelkkä ruotsin sanasto, sillä juuri ruotsista tämä murre on suurelta osaltaan kotoisin.”

Artikkelini aiheena ovat Oulun murteessa esiintyneet ja/tai esiintyvät ruotsalaiset lainasanat, esimerkiksi *retsnekka* < gräddsnäcka 'kermakko' ja *sokkerskooli* < sockerskål 'sokeriastia'. Nämä sanat ovat seurausta alueen suomen- ja ruotsinkielisen väestön välisistä kielikontakteista. Vuonna 1952, kuusikymmentä vuotta sitten, kirjoitti oululainen toimittaja ja pakinoitsija Martti Putaala (1952: 16) kirjassaan *Oulun horisontista* seuraavasti:

Moni vanha muukalaisperäinen sana juuri nyt on ikään kuin henkivierissänsä, kuolemassa ja katoamassa iäksi. Muutama retsnekkatyölin korea kukkanen lieneekin jo kokonaan kuihtunut ja peräti hautautunut unohduksen yöhön.

Tavoitteenani on selvittää, kuinka hyvin 2000-luvun oululaiset tuntevat Oulun murteen ruotsalaisperäisten sanojen merkitykset. Onko Oulun alueen kieli ollut liikkeessä, ja onko Martti Putaalan ennustus toteutunut? Oululaisten vanhojen murre sanojen merkityksen tunnistamista ja käyttöä tutkin kyselylomakkeen vastausten avulla. Onko havaittavissa eroja Oulun alueen murteen omaksi kokevien ja muita murteita tai yleiskieltä puhuvien oululaisten välillä?

2 Materiaali ja metodi

Tutkimusaineistoni perustana on kyselylomake, jolla selvitän, kuinka hyvin oululaiset tunnistavat ruotsalaisvaikutteiset Oulun murteen murre sanat ja kuinka paljon he käyttävät niitä omassa puheessaan. Siihen valikoin viisikymmentä ruotsin kieleen perustuvaa oululaista murre sanaa. Sanojen lähteenä käytin Oulun murteella kirjoitettuja tekstejä ja sanakirjoja: *Avojalakasen akkuna. Oulun murteen sanakirja* (Viirret 2002), *Kollo-Tolonen avojalakasen raateja Oulusta* (2011), *Muistelmia vanahasta Oulusta Oulum murteella* (1981), *Ookko nä. Oulun murteen sanakirja* (Ukkola 2000), *Ooppa ölövinä. Oulun murre- ja muita sanoja* (2008), *Oulun horisontista* (Putala 1952) ja *Oulusta oon ja kehtaan sanua. Murrejuttuja ja muita tarinoita Oulusta* (2000). Lisäksi hyödynsin Oulun murretta taitavien henkilöiden kokoamia julkaisemattomia sanalistoja.

Martti Putaalan (1952: 6) mukaan ”Oulun vanhaa kieltä on meleko heleppo ymmärtää, mutta kirjottaa sittei ossaa kukkaan”. Myös ruotsin kielestä lainatuista sanoista on olemassa eri muotoja, mikä ilmenee seuraavasta sitaatista:

Hienommasti sanottiin pränskoppa, siis oikein p:n kanssa, sanottiin stuukata eikä tuukata, nimittäin kun oli puhe pöydän kattamisesta, hienommasti prumineerattiin ja praattattiin, kun taas supisuomalaiset rumineerasivat ja raatasivat, fiinit ihmiset steetasivat ja vähemmän kielitaitoiset teetasivat, ja niin edespäin (Putala 1952: 11).

Vastaavia esimerkkejä on myös murre-sanakirjoissa: *Ookko nä. Oulun murteen sanakirjassa* (Ukkola 2000; vrt. Grönholm 1988: 29) hiilihankoa tarkoittava sana on muodossa *ranstakka*, kun taas *Ooppa ölövinä. Oulun murre- ja muita sanoja -kirjassa* (2008) käytetään muotoa *ranstaaka*. Kyselykaavakkeeseen valitsin kustakin sanasta vain yhden muodon. Tämä saattoi vaikuttaa sanojen tunnistamiseen tai aiheuttaa sen, etteivät sanat tuntuneet kyselykaavakkeeseen vastanneista omilta (vrt. Ukkola 2000: 8).

Aineiston keräsin Oulussa tammikuussa 2012. Kyselyyn osallistui kaikkiaan 194 suomenkielistä, nykyään Oulussa asuvaa informanttia. Heistä 101 oli naisia, 93 miehiä. Nuorimmat olivat 19-vuotiaita ja vanhin 50-vuotias. Pääosa vastaajista oli alle 30-vuotiaita (188 informanttia). Tulokset kertovat etupäässä nuoremman oululaisväestön lainasanojen tuntemisesta ja käytöstä. Osa vastaajista ilmoitti asuneensa Oulussa koko elinikänsä ja osa muutaman vuoden. Oulun seudun murteen koki omakseen 78 vastaajaa.

Selvitän tutkimukseni tuloksia sanaluokittain siten, että aloitan esittelyn substantiiveista, jotka olen lajitellut aihepiireittäin, ja sitten tarkastelen adjektiiveja ja verbejä. Vertailen kvantitatiivisesti murre-sanojen tunnettuutta. Vertailevien laskelemien pohjalta selvitän, tunnistavatko Oulun murteen omakseen kokevat ruotsalaisperäisiä lainasanoja enemmän kuin muiden murteiden tai yleiskielen puhujat. Artikkelin loppuosassa esittelen, kuinka paljon vastaajat ilmoittivat käyttävänsä kyselykaavakkeen sanoja omassa puheessaan.

3 Teoreettista ja historiallista taustaa kielikontakteista

Kielikontakteilla ymmärretään yksinkertaisimman määritelmän mukaan enemmän kuin yhden kielen käyttöä samanaikaisesti samassa paikassa. Kaikkein alkeellisimmassa tapauksessa tilanteessa olevien henkilöiden välillä ei synny kielellistä vuorovaikutusta. Varsinaisissa kielikontaktitilanteissa jonkintasoista kielellistä vuorovaikutusta täytyy kuitenkin esiintyä henkilöiden välillä. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että jonkun tilanteeseen osallistuvan tulee olla kaksi- tai monikielinen. (Thomason 2005: 1.) Kielikontakteissa kielet eivät ole keskenään tekemisissä vaan eri äidinkieltä puhuvat kielenkäyttäjät, jotka vaikuttavat millä tavalla – jos ylipäättään – tilanteessa käytetyt kielet muuttuvat (Mattfolk 2011: 23). Tavallisin kielikontaktin seuraus on sanojen lainaaminen kielestä toiseen (Thomason 2005: 10). Kieliyhteisössä vallitsevat normit ja arvostukset määräävät, mistä kielestä mihin kieleen lainaamista tapahtuu (Grönholm 1988: 22).

1800-luvulla sekä suomen että ruotsin kieli kuuluivat oululaiseen elämään, mikä synnytti luontaista vuorovaikutusta näiden kielten puhujien välille. Kaupungin ja sitä ympäröivän maaseudun valtaväestön äidinkieli oli suomi, mutta alueen taloudellinen kehitys ja kouluopetus vahvistivat ruotsin kielen asemaa. Tukholma oli jo edellisillä vuosisadoilla muodostunut tärkeäksi kauppaja- ja hupimatkaillon kohteeksi, ja ruotsinkielistä väkeä oli muuttanut kaupunkiin niin Ruotsista kuin Pohjanmaan ruotsinkielisiltä seuduiltakin. (Hautala 1975: 123, 146, 184–185, 251, 388; Lönnroth & Rossi 2008.) Ruotsin kielen käyttö ja osaaminen vaihtelivat eri yhteiskuntaluokkien välillä. Kaupungin ylimmät luokat, kuten kauppaneuvokset ja heidän jälkeläisensä, olivat ruotsinkielisiä tai kaksikielisiä. (Hautala 1975: 388.) Esimerkiksi kauppaneuvos Johan Wilhelm G:son Snellmanin (1809–1881) kotikieli oli koko elämän ajan ruotsi. Suomea, jota hän kirjoitti ja puhui sujuvasti, hän oli oppinut jo lapsuudessaan samoin kuin myöhemmin hänen omat lapsensa. (Kaukiainen 1998: 56–57.) Monet kaupungin virkamiehistä olivat myös äidinkieltään ruotsinkielisiä (Hautala 1976: 341). Suomen kielen käyttöä ylläpitä muun muassa näiden perheiden suomenkielinen palveluskunta (Hautala 1975: 421).

Alempina yhteiskunnan hierarkiassa olivat silloin pikkuporvaristo, kauppuotien omistajat ja käsityöläismestarit. Pikkuporvariston ylemmissä piireissä puhuttiin karkeammin äännettyä ruotsin kieltä kuin varakkaan kauppiasluokan perheissä. Alempien piirien jäsenet olivat suomenkielisiä, mutta he sotkivat puheeseensa ruotsinkielisiä sanoja tai ruotsinkielestä väännettyjä sanoja. (Hautala 1976: 86.) Tilannetta on värikkäästi kuvannut oululainen journalisti ja kirjailija Erkki Kivijärvi (1933: 56–57) romaanissaan *Tervaporvari*:

Pikkuporvarien ylemmissä piireissä puhuttiin ruotsia, tosin useimmiten vieläkin karkeammin äännettyä kyökkikieltä kuin suurporvarien keskuudessa, mutta ”fiiniä” kieltä kuitenkin. Alemmissä piireissä taas, joissa ei ruotsia osattu, sotkettiin ruotsista väännettyjä sanoja viljalti puheeseen: ”lossattiin” mennä, ”viisattiin” tietä, ”friskattiin” itseään, puhuttiin ”liusista” langoista, ”kröönistä” ruohosta, ”mörkistä” hameesta [...] jne. Ja näistä piireistä ja herskaapien ”kookeista” oli samanlainen kielenkäyttö levinnyt pieneläjänsä keskuuteen, Heinätorin äärille, ”Vattihuusin” puolelle ja Kuusiluodon kulmille.

Ruotsin kielen sanoja lainattiin Oulun murteeseen, koska kieltä arvostettiin oululaisessa kieliyhteisössä:

Mutta ruotsinkielen kunnioittaminen oli niin yleistä yhteen aikaan, että aivan supisuomalaiset rahvaankin lapset muutettuaan maaseudulta kaupunkiin sitä halusivat oppia ja oppivatkin, varsinkin tytöt, joutuessaan herskaapien piikoiksi (Putaaala 1952: 12).

Myös muista suomalaisista rannikkokaupungeista, kuten Turusta, löytyy esimerkkejä tapauksista, joissa aikuiset halusivat oppia ja käyttää ruotsia, statukseltaan korkeampaa kieltä, kuin äidinkieltään suomea saadakseen paremman sosiaalisen aseman (Grönholm 1988: 22–23). Ruotsin kielellä ei ollut Oulussa ainoastaan korkeampi status, vaan itse kieltäkin pidettiin parempana ja hienompana:

Muistanpa miten joku mainio praatikampraati kuvaili erään hienon mampsellin asua, tällä kun, kuten hän sanoi, oli ”hatusa kokonainen rekkooli” ja sitä paitsi vielä ”fluuri silimillä”. Rekkooli hatusa olikin melko tavallisia sanontoja, mikä suomeksi – puutaha hatussa – tuskin kuuluu paljo miltään. (Putaalä 1952: 13.)

Yksi syy lainasanojen esiintymiselle murteessa oli yhteisen kielen löytäminen erikielisten puhujien välille. Lainatut sanat, *retsnekka* ja *sokkerskooli*, olivat oletettavasti olleet ymmärrettävissä sekä suomen- että ruotsinkielisille. Näiden sanojen käyttämisellä oli siten tärkeä viestinnällinen tehtävä. Ruotsinkieliset säätyläiset Helsingissä käyttivät ns. kyökkisuomea, siis ruotsinvoittoista suomea, puhuessaan suomenkielisille palvelijoilleen vuorovaikutuksen onnistumiseksi (Paunonen 2006: 60). Kyökkisuomen käytöllä ruotsinkieliset sivistyskodit ja herraskainen pikkuporvaristo halusivat myös osoittaa olevansa mieleltään suomalaisia (Sajavaara 1989: 66).

4 Lainasanojen merkityksen tunnettuus kyselykaavakkeen vastausten pohjalta

Lainattaessa sanoja ruotsista Oulun murteeseen hävisi suomenkieliselle väestölle vaikeita äänneitä ja äänneyhdistelmiä tai ne korvattiin muilla äänneillä (*rööni* < grön ’vihreä’, *pettyyki* < betyg ’todistus’). Monet nominit saivat suomen kielelle tavanomaisen loppu-*i*:n ja verbit sopeutettiin suomen muoto- ja taivutusryhmiin. (Huhtala 2001: 110, Rossi 2007: 66, vrt. Grönholm 1988: 254, 272.)

Substantiiveja, joita kyselyssä oli sanaluokista eniten, oli kaikkiaan 42 (vrt. Grönholm 1988: 31). Tässä luvussa esitettävistä taulukoista käy ilmi lainasanan ruotsalainen lähtömuoto, sen merkitys ja niiden vastaajien osuus, jotka kyselyssä tunnistivat sanan merkityksen.

Ruotsin kielestä lainatut sanat liittyvät usein ruokiin, koska porvarisväen palveluskunta tarvitsi näitä sanoja työssään.

Taulukko 1. Ruokia

murresana	lähtömuoto	merkitys	osuus vastaajista
fleeta	fläta	pullapitko	12 %
muuretter	morot	porkkana	4 %
valakolööki	vitlök	valkosipuli	55 %
viskunasoppa	sviskonsoppa	luumukeitto	3 %
öörfiila	örfil	korvapuusti	3 %

Oheisesta taulukosta 1 käy ilmi, että yli puolet vastaajista tunnisti *valakolööki*-sanana. Sanan tunnistamisen apuna oli yhdyssanan suomenkielinen määräiteosa. Lisäksi sanaa on yleisesti käytetty lehdistössä *Oulun valkosipuliyö* -tapahtuman yhteydessä. Aiemmin Oulun murteessa yleinen *öörfiila* oli vastaajille tuntematon. Sen nykykielinen vastine *korvapuusti* ei aiemmin ollut lainkaan käytössä Oulun alueella (ks. Putaala 1952: 14).

Erilaisia esineitä ja tarvikkeita tarkoittavat murre sanat tunnistettiin vaihtelevasti. Kuten taulukosta 2 näkyy nykyihmiselle vieraampien esineiden, kuten hiilihanko, hiirenloukku, paidan irtokaulus ja vaivaisukko, nimityksiä ei tunnistettu. Sen sijaan sanat, jotka esiintyvät aika ajoin oululaisessa lehdistössä tai oululaisten yritysten nimissä, kuuluvat niihin sanoihin, joita kyselyyn osallistuneet tunnistivat parhaiten. Esimerkkinä näistä mainittakoon *Ruotsin kruunuilla mööpelit Haaparannasta* (Kaleva 14.11.2006), *Nästuukit ja muut unohtuneet tekstiilit* (Kaleva 10.3.2002) sekä firmanimi *Koti- ja hoitopalvelu Hantuuki*. Osa näistä hyvin tunnistetuista sanoista, kuten *mööpeli*, *rööri* ja *tilpehööri*, ovat niin yleisiä arkikielessä, että ne mainitaan myös *Kielitoimiston sanakirjassa* (2006: s.v. mööpeli, rööri, tilpehööri). Noin kolmasosa vastaajista tunnisti *skooli*-sanana. Sana esiintyy myös muissa murteissa niin Lapissa kuin Helsingin slangissakin (Arvola 2001: s.v. kooli; Paunonen 2002: s.v. skooli) ja suositussa *mariskooli*-tuotteessa, mikä on saattanut vaikuttaa sanan merkityksen tunnistamiseen.

Taulukko 2. Esineet ja tarvikkeet

murresana	lähtömuoto	merkitys	osuus vastaajista
förkkeli	förkläde	esiliina	1 %
hantuuki	handduk	pyyhe	31 %
mööpeli	möbel	huonekalu	77 %
natröijy	nattröja	yöpaita	3 %
nästyyki	näsduk	nenäliina	46 %
pilijetti	biljett	lippu	84 %
preivi	brev	kirje	11 %
prikka	bricka	tarjotin	10 %
pruuta	spruta	ruisku	9 %
raji	krage	paidan irto- kaulus	0 %
ranstakka	brandstake	hiilihanko	2 %
retsnikka	gräddsäcka	kermakko	1 %
riimerkki	frimärke	postimerkki	4 %
rööri	rör	putki	66 %
skooli	skål	malja, kulho	32 %
tilpehööri	tillbehör	pikkutavarat	94 %
vatipyssy	fattigbössa	vaivaisukko	0 %
vällä	musfälla	hiirenloukku	2 %

Kyselyn muutama ruotsalaisperäinen sana liittyi rakennuksiin (taulukko 3).

Taulukko 3. Rakennuksiin liittyvät sanat

murresana	lähtömuoto	merkitys	osuus vastaajista
kööki	kök	keittiö	80 %
porstua	farstu	eteinen	62 %
ruuvalli	grundval	rakennuksen kivijalka	1 %

Jopa neljä viidesosaa vastaajista tunnisti *kööki*-sanana. Sana onkin käytössä myös muualla Suomessa, vaikka eri muodoissa: esimerkiksi *kyökki* Helsingissä (Paunonen 2002: s.v. kyökki) ja *köökk* Raumalla (Heino 2000: s.v. köökk). Sana mainitaan myös *kyökki*-muodossa *Kielitoimiston sanakirjassa* (2006: s.v. kyökki), jossa se luonnehditaan arkiseksi ja murteelliseksi. Samoin *porstua*-sanaa kuvataan tyyliltään murteelliseksi (*Kielitoimiston sanakirja* 2006: s.v. porstua). Sana esiintyy esimerkiksi Etelä-Pohjanmaalla (Karhu 2001: s.v. porstua, porstupa) ja Lapissa (Arvola 2001: s.v. porstua). Huomattavasti hankalammaksi osoittautui rakennuksen kivijalkaa, perustusta vastaava sana *ruuvalli*, jonka aikaisemmat kielenpuhujat ovat integroineet puheeseensa niin, että taustalla olevaa ruotsalaista originaalia on vaikea tunnistaa.

Henkilöihin liittyvät lainasanat ilmaisevat muun muassa sukulaisuussuhteita ja eri ammatteja.

Taulukko 4. Henkilöitä ilmaisevat lainasanat

murresana	lähtömuoto	merkitys	osuus vastaajista
fyäräri	förare	kuljettaja	2 %
komesrooti	kommerseråd	kauppaneuvos	0 %
kussiini	kusin	serkku	11 %
musteri	moster	täti	3 %
pykmestari	byggmästare	rakennusmestari	8 %
ranni	granne	naapuri	4 %
ruuri	bror	veli	0 %
röökynä	fröken	neiti	13 %
taami	dam	herrasnainen	12 %
ylisöötteska	översköterska	ylivoitaja	8 %

Kuten taulukko 4 osoittaa, verrattain harva tunnisti henkilöitä ilmaisevia sanoja. Parhaiten tunnistettiin *röökynä*-sana. Syynä tunnistamiseen voi olla, että Oulussa on sekä *Oulun Fröökynät* että *Röökynät*. Edellinen on kuoro ja jälkimmäinen keilailuseura. *Komesrooti* ja *pykmestari* ovat esimerkkejä sanoista, jotka ovat kulkeutuneet murteisiin kirjoitetun suomen tai virkakielenä käytetyn ruotsin kautta (Tuomi 1989: 52–53). Sanat esiintyvät myös omilla muodoillaan muun muassa Rauman murteessa (Heino 2000: s.v. komesrood, pykmestar). Ylivoitajaa tarkoittava *ylisöötteska* on lainattu ainoastaan osittain, perusosa on ruotsin kielestä ja määräteosa suomen kielestä. Silti sana oli tuntematon useimmille. *Kussiini*-sana muistuttaa hyvin paljon ruotsinkielistä originaalia, mikä saattoi helpottaa sanan tunnistamista. *Ruuri*-sanassa on puolestaan tapahtunut monia muutoksia, joten kukaan vastaajista ei tiennyt sanan merkitystä.

Koska ruotsin kieltä käytettiin kaupankäynnissä ja virkamiesten keskuudessa, monet lainasanat edustavat näitä aihealueita.

Taulukko 5. Kaupankäyntiin ja yhteiskunnalliseen toimintaan liittyvät lainasanat

murresana	lähtömuoto	merkitys	osuus vastaajista
auksuuni	auktion	huutokauppa	3 %
möötti	möte	kokous	18 %
oorninki	ordning	järjestys	14 %
rupulaaki	brobolag	siltayhtiö	0 %
vissiiti	visit	vierailu	62 %
vörskotti	förskott	ennakkomaksu	22 %

Selvästi parhaiten tämän ryhmän sanoista vastaajat tunnistivat *vissiiti*-sanana, joka muistuttaa paljon ruotsinkielien originaalia. Sekä *auksuuni* että *vörskotti* esiintyvät Oulun murteella kirjoitetussa Aku Ankan murreversiolla *Avojalakanen Anka* (Mannermaa 2002: 37, 44), mutta edellinen sana oli – ainakin ilman kontekstia – vieras lähes jokaiselle. Jälkimmäisen tunnisti noin viidesosa vastaajista. *Möötti* tarkoitti Oulussa kokousta ja kohtaamista (ks. Putaala 1952: 71). Suomen murteiden sana-arkistosta löytyy *möötti*-sana Lounais-Suomesta ja Virroilta Hämeestä. Tuolloin merkitys on kohtaaminen, tapaaminen lähinnä seurustelevien parien välillä. (Ks. Rossi 2007: 67.) Ryhmän oudoin sana oli *rupulaaki*, jolla viitataan Oulussa 1860-luvulla perustettuun siltayhtiöön (brobolaget), joka keräsi siltamaksua Oulujoen siltojen ylimenosta vielä 1900-luvun alkuvuosikymmeninä (Hautala 1976: 6–14).

Kuten taulukko 6 osoittaa, ainoastaan *nyyfiiki*-adjektiivi oli outo vastaajille. Lähes kaikki tunnistivat *tyyris*-sanana. Sana esiintyy eri puolilla Suomea, esimerkiksi Helsingissä (Paunonen 2002: s.v. tyyris), Savossa (Eskelinen 2002: s.v. tyyris) ja Turussa (Wiik 1999: s.v. tyyris). Samoin *fiini*- ja *lysti*-sanat ovat käytössä laajemminkin Suomessa, kuten Helsingissä (Paunonen 2002: s.v. fiini, lysti) ja Turussa (Wiik 1999: s.v. fiini, lysti). Jälkimmäistä sanaa käytetään myös merkityksessä ilo. Yhdyssanan *mörkinsininen* määriteosa on mukailtu ruotsin kielestä, mutta suomenkielinen perusosa auttoi vastaajia löytämään sanan oikean merkityksen.

Taulukko 6. Adjektiivit

murrekana	Lähtömuoto	merkitys	osuus vastaajista
fiini	fin	hieno	98 %
lysti	lustig	hauska	88 %
mörkinsininen	mörkblå	tummansininen	48 %
nyyfiiki	nyfikén	utelias	4 %
tyyris	dyr	kallis	94 %

Kaikki kyselyssä mukana olleet verbit (taulukko 7) muistuttavat paljon ruotsinkielistä lähtömuotoa. Kyseiset verbit kuuluvat myös nykyiseen elämänmenoon. Näistä verbeistä vain tunnetuimmaksi osoittautunut *räknätä* mainitaan *Kielitöimiston sanakirjassa* (2006: s.v. räknätä), ja sitä käytetään sanakirjan mukaan arkikielessä.

Taulukko 7. Verbit

murresana	lähtömuoto	merkitys	osuus vastaajista
leekata	leka	leikkiä	18 %
ookata	åka	matkustaa	23 %
räknätä	räkna	laskea	38 %

Keskimäärin vastaajat tiesivät 13 sanan merkityksen eli noin neljäsosan sanoista (26 %). Merkittävää on, että vastaajat, jotka ilmoittivat Oulun alueen murteen omakseen, tunnistivat keskimäärin yhtä monta ruotsalaisperäistä sanaa kuin muiden murteiden tai yleiskielen puhujat. Eniten sanoja tunnistanut vastaaja osasi 39 sanan merkityksen. Vähiten tunnistanut tunnsti neljä sanaa. Yksikään sana ei ollut tuttu kaikille. Yli 90 % vastaajista tiesi seuraavat sanat: *fiini* (98 %), *tilpehööri* (94 %) ja *tyyris* (94 %). Kaikille vastaajille olivat outoja *komesrooti*, *raji*, *rupulaaki*, *ruuri* ja *vatipyssy*. Ainakin osa näistä sanoista on menettänyt merkityksensä jokapäiväisessä elämässä ja kielenkäytössä.

5 Lainasanojen käyttö puhekielessä kyselykaavakkeen vastausten pohjalta

Vastaajat ilmoittivat käyttävänsä puheessaan keskimäärin viittä kyselyssä ollutta sanaa. Oulun alueen murteen puhujat eivät tässä suhteessa eronneet muiden murteiden tai yleiskielen puhujista. Molempien ryhmien eniten käyttämät sanat olivat myös samat (taulukko 8).

Taulukko 8. Eniten käytössä olevat sanat

Oulun murteen puhujat	muiden murteiden/yleiskielen puhujat
tilpehööri (73 %)	tilpehööri (67 %)
tyyris (71 %)	tyyris (58 %)
rööri (62 %)	rööri (56 %)
lysti (58 %)	fiini (50 %)
fiini (54 %)	lysti (37 %)

Huomattavaa on, että sanojen *tilpehööri* ja *rööri* merkitykset ovat osittain muuttuneet viime vuosisadan käytöstä. Aiemmin *tilpehööri* merkitsi pikkutavaraa (Viirret 2002: s.v. tilipehööri), nyt monet olivat kirjanneet merkitykseksi ’turha tavara, roju’. Samoin *rööri*-sanalla ei ainoastaan ymmärretä putkea vaan myös hengitysteitä (*röörin tukossa*). Oulun murteen puhujista 10 % ilmoitti, ettei käyttänyt mitään kyselyssä ollutta sanaa. Vastaava prosenttiluku muiden osalta oli 14.

6 Lopuksi

Kyselyyn vastanneet tunnistivat noin neljäsosan esitetyistä sanoista. Osa vastaajista todennäköisesti tunnisti tietyistä sanoista ruotsalaisen originaalin ja päätyi näin oikeaan merkitykseen tuntematta entuudestaan murre sanaa. Useat parhaiten tunnistetuista sanoista ovat käytössä laajemminkin Suomessa eivätkä ole tyypillisiä ainoastaan Oulun murteelle. Heikoimmin tunnistetut murre sanat puolestaan tarkoittavat muun muassa asioita ja esineitä, jotka ovat käyneet tuntemattomiksi tai harvinaisiksi. Vastaajien oma ruotsalaisperäisten sanojen käyttö on harvinaista; kuten eräs vastaajista kuvaavasti kirjoitti: ”Ei kukkaan kaheksankätäluvulla tai jälkeen syntynyt käytä näitä sanoja.”

Ruotsalaisperäisiä lainasanoja esiintyy edelleen oululaisessa kielenkäytössä esimerkiksi mausteena sanomalehtien sivuilla: *biiliapu tuo autolle jelppiä kotiin* (Oulu-lehti 18.8.2010), *kestomenestyjät petrasivat* (Kaleva 18.2.2012), *paakelsi-kuukausi* (Kaleva 9.2.2012) ja *sonnit ottivat lunkisti kesälaitumella* (Kaleva 12.6.2007). Myös yritysten nimissä käytetään ruotsalaisperäisiä lainasanoja, esimerkiksi *Lahjakauppa Lysti, Kööki & Kamari*. Vuonna 2007 Oulussa järjestettiin nimikilpailu mahdollisesti maan alle rakennettavasta autojen parkkihallista. Voittajaksi selviytyi ruotsin kielen *grop*-sanasta murteeseen väännetty *rooppi*-sana. Perusteluissa kerrottiin, että se on vanhaa Oulun kieltä ja monelle lapsuudesta tunnettu sana. (Kaleva 22.6.2007.)

Oulun kieliyhteisö on muuttunut viimeisten sadan vuoden aikana. Ruotsin kielen merkitys on pienentynyt, ja yhteisöön on tullut uusia kieliryhmiä. Nykyään Oulussa puhutaan yli sataa eri kieltä. Suurimpia kansalaisuusryhmiä ovat suomalaisten lisäksi venäläiset, irakilaiset, somalit ja kiinalaiset. On mielenkiintoista nähdä, millaisia sanoja kielikontaktit synnyttävät ja miten kieli on liikkeessä nyt ja tulevaisuudessa.

Lähteet

- Arvola, Oiva (2001). *Yhtä koska. Yliperän kielen sanakirja*. 2. painos. Helsinki: WSOY.
Eskelinen, Unto (2002). *Tavvoo savvoo. Savon kielen sanakirja*. 6. painos. Helsinki: WSOY.
Grönholm, Maija (1988). *Ruotsalaiset lainasanat Turun murteessa*. Turku: Åbo Akademis förlag.
Hautala, Kustaa (1975). *Oulun kaupungin historia III. 1809–1856*. Oulu: Oulun kaupunki.
Hautala, Kustaa (1976). *Oulun kaupungin historia IV. 1856–1918*. Oulu: Oulun kaupunki.
Heino, Hannu (2000). *San nys snäiki. Rauman kielen sanakirja*. 2. painos. Helsinki: WSOY.

- Huhtala (Rossi), Paula (2001). Kultaknapit ja knaffolit – ruotsalaisperäisistä sanoista Oulun murteessa. Teoksessa: *XXVII Kielitieteen päivät Oulussa 19.-20.5.2000*, 108–111. Toim. Helena Sulkala & Leena Nissilä. Oulu: Oulun yliopisto.
Kaleva 10.3.2002, 14.11.2006, 12.6.2007, 22.6.2007, 9.2.2012, 18.2.2012.
- Karhu, Kerttu (2001). *Eheroon taharoon. Etelä-Pohjanmaan murteen sanakirja*. 6. painos. Helsinki: WSOY.
- Kaukiainen, Yrjö (1998). *Laiva Toivo, Oulu*. 2. painos. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kielitoimiston sanakirja* 1–3 (2006). Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- Kivijärvi, Erkki (1933). *Tervaporvari*. Helsinki: Otava.
- Kollo-Tolonen avojalakasen raateja Oulussa* (2011). Toim. Raimo Ritola. Loimaa: Kustannus HD.
- Lönnroth, Harry & Paula Rossi (2008). Språkhistorien i stadshistorien. Språk i kontakt i Tammerfors och Uleåborg. Teoksessa: *Svenskan i Finland 10*, 197–211. Toim. Jan Lindström, Pirjo Kukkonen, Camilla Lindholm & Åsa Mickwitz. Helsingfors: Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur, Helsingfors universitet.
- Mannermaa, Ilkka (2002). *Avojalakanen Anka*. Helsinki: Sanoma Magazines.
- Mantila, Harri & Matti Pääkkönen (2010). *Oulun seudun murteen vokaalisto. Historia, muutokset ja variaatio*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Mattfolk, Leila (2011). *Finlandssvenska åsikter om och attityder till modern språkpåverkan*. Nordica Helsingiensia 26. Helsingfors: Nordica vid Finska, finskugriska och nordiska institutionen.
- Muistelmia vanhasta Oulusta Oulun murteella* (1981). Oulu: Oulu-Selskapi.
- Ooppa ölövinä. Oulun murre- ja muita sanoja* (2008). Toim. Kyösti Kelhä, Maija-Liisa Pesu & Raimo Ritola. 3. painos. Oulu: Meritulli-Heinäpään asukasyhdistys ry & Keskusta-Heinäpään yhteistyöryhmä.
- Oulu-lehti* 18.8.2010.
- Oulusta oon ja kehtaan sanua. Murrejuttuja ja muita tarinoita Oulusta* (2000). Oulu: Oulu-Selskapi.
- Paunonen, Heikki (2002). *Tsennaaks Stadii, bonjaaks slangii. Stadin slangin suursanakirja*. 4. painos. Helsinki: WSOY.
- Paunonen, Heikki (2006). Vähemmistökielestä varioivaksi valtakieleksi. Teoksessa: *Helsinki kieliyhteisönä*, 13–99. Toim. Kaisu Juusela & Katariina Nisula. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen ja kotimaisen kirjallisuuden laitos.
- Putala, Martti (1952). *Oulun horisontista*. Oulu: Marjamaa Oy.
- Pääkkönen, Matti (1994). *Oulun seudun murrekirja*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Rossi, Paula (2007). Paikallisuus puhekielessä, esimerkkinä ruotsalaisvaikutteet Oulun murteessa. Painamattomassa julkaisussa: *Paikallisuus tieteissä ja taiteissa*, 63–68. Helsinki: Suomen Kotiseutuliitto.
- Sajavaara, Paula (1989). Vierassanat. Teoksessa: *Nyky Suomen sanavarat*, 64–109. Toim. Jouko Vesikansa Helsinki: WSOY.
- Thomason, Sarah G. (2005). *Language Contact*. Edinburgh: Edinburgh University Press Ltd.
- Tuomi, Tuomo (1989). Yleiskielemme murrepohjainen sanasto. Teoksessa: *Nyky Suomen sanavarat*, 28–56. Toim. Jouko Vesikansa Helsinki: WSOY.
- Ukkola, Jukka (2000). *Ookko nä. Oulun murteen sanakirja*. Helsinki: WSOY.
- Viirret, Esko (2002). *Avojalakanen akkuna. Oulun murteen sanakirja*. Oulu: Suomenmaa-yhtiöt Oy.
- Wiik, Kalevi (1999). *Jottan tarttis tehrä. Turun murteen sanakirja*. 2. painos. Helsinki: WSOY.